

Каллак махсимнинг бошқа ўғилларидан ўрчиган болалари ва неваралари ҳозирда Сурхондарё вилояти Узун туманининг Файзова 2 қишлоғида яшайдилар

Ўзбек миллий озодлик қаҳрамони тарихини ўрганиш жараёнида Иброҳимбекнинг чевараларидан бири, ўзини Татьяна Журавлева деб таништирган аёл ҳозир Канадада яшаётганлигини, ҳамда имкон бўлиши билан биз, албатта, мулоқотда бўлишимизни таъкидладилар ва менга кўпдан-кўп раҳматлар айтди.

Шўролар тузуми Иброҳимбек вафотидан кейин 70 йил ҳукм сурди. Иброҳимбек авлодларидан энг кўзга кўринган давлат арбобларидан бири Исмат Эшмирзаев бўлади. У Қўрғонтепа област ижроия қўмитаси раиси, Тожикистон сув хўжалиги вазири ва Тожикистон бош вазирининг биринчи муовини лавозимларида ишлаган. Лекин улар Шўро тузуми даврида давлат сиёсатидан қўрқиб, Иброҳимбек авлоди эканлигини очик-ойдин айтолмаганлар.

Хулоса. Ўзбек миллий озодлик ҳаракатининг ёрқин намояндаси Иброҳимбек миллатмиз озодлиги учун 1921 йилдан то 1931 йилгача тинимсиз кураш олиб борди ва Амир Олимхон Афғонистонга қочганидан кейин Шарқий Бухоро ҳукуматини тузишга эришди. Ўз ватанини жондан азиз билган Иброҳимбек ўз ватанидан бешиб қўшни Афғонистонда туриб ҳам ватан озодлиги учун курашни тўхтатмади. Бухоро амири Сайид Олимхонни Бухоро амири эмас балким, миллат бошлиғи сифатида унга садоқат билан хизмат қилди. Очик курашларда бирор марта ҳам Қизил армияга енгилмади. Қарийб 20 000 кишилик Иброҳимбек қўшинига Совет ҳукумати Семён Будённый бошчилигида 100000 кишилик Совет қўшинларини Шарқий Бухорога юборишга мажбур бўлди. Иброҳимбек 10 йил давомида бутун дунё нигоҳида Ўрта Осиё Наполени номи билан машҳур бўлди. Ватанпарвар Иброҳимбек сотқинлик қурбони бўлди. Орадан 100 йил ўтиб 2021 йилда Президентимиз Ш.М.Мирзиёев фармони билан Иброҳимбек босмачи эмас балки ватан химоячиси сифатида оқланди.

СОВЕТ РЕЖИМИНИНГ «КАТТА ҚИРҒИН» ВАҚТИДА МИЛЛИЙ ЗИЁЛИЛАРГА ҚАРШИ ОММАВИЙ ҚАТАҒОНЛИК СИЁСАТИ

Турсунов Сайпулла Нарзуллаевич,
Термиз давлат университети Жаҳон
тарихи кафедраси мудири, тарих
фанлари доктори, профессор

Аннотация: Совет режими Туркистон ўлкасида ўз ҳукмронлигини мустаҳкамлар экан, биринчи навбатда маҳаллий аҳолини тарихан шаклланиб келган миллий ва диний қадриятлари, маънавияти ва миллий мафкурасидан маҳрум этишга ҳаракат қилди. Бу курашлар йўлида шаҳид кетган юртдошларимиз ҳаёти, уларнинг фожиали қисмати ҳамда босиб ўтган шонли йўлини ўрганиш, хотираларни тиклаш ва қадрлаш мустақиллик даври тарихчилари учун муҳим вазифага айланди. Албатта оммавий қатағонликлар ўз-ўзидан келиб чиққан эмас.

Калит сўзлар: миллий зиёлилар, «халқ душманлари», «Катта қирғин», ЎзССР НКВД, «аксилинқилобий исёнчилар», «Учлик», «чет эл жосуслари».

Аннотация: Укрепляя свое господство в Туркестане, советская власть прежде всего стремилась лишить местное население исторически сложившихся национальных и религиозных ценностей, духовности и национальной идеологии. Важной задачей историков периода независимости стало изучение жизни наших соотечественников, павших на пути этих сражений, их трагической судьбы, пройденного ими славного пути. Конечно, массовые репрессии не возникли сами по себе.

Ключевые слова: национальная интеллигенция, «враги народа», «Резня», НКВД СССР, «контрреволюционные повстанцы», «Троица», «иностранные шпионы».

Abstract: While strengthening its rule in Turkestan, the Soviet regime first of all tried to deprive the local population of historically formed national and religious values, spirituality and national ideology. It has become an important task for the historians of the period of independence to study the lives of our compatriots who were martyred on the path of these

struggles, their tragic fate, and the glorious path they traveled. Of course, mass repressions did not arise by themselves.

Key words: national intellectuals, “enemies of the people”, “Massacre”, USSR NKVD, “counter-revolutionary rebels”, “Trinity”, “foreign spies”.

Ўзбекистон тарихида мустабид тузум томонидан ўтказилган оммавий қатағон сиёсатини холисона ёритиш шу куннинг энг долзарб масалаларидан бири саналади. Чунки, ушбу сиёсат юрт мустақиллиги, миллий-маънавий қадриятлари ва ғурури учун кураш олиб борган аждодларимизга қарши қаратилган бўлиб, унинг оқибатида жуда кўплаб фидойи инсонлар қурбон бўлдилар. Ушбу тарихий ҳаёт сабоқлари ҳақида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2021 йил 9 майда Хотира ва қадрлаш кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида алоҳида тўхталиб қўйидаги фикрларни баён этган эди: “Ҳаёт қонуниятига кўра, вақт ўтиши билан кўп нарса унутилади, эсдан чиқади. Лекин бу ёруғ дунёда улуг бир ҳақиқат борки, у ҳеч қачон ўзгармайди, ҳеч қачон эскирмайди. Яъни, Ватан ва халқ озодлиги, келгуси авлодларнинг бахту саодати йўлида мардлик ва жасорат кўрсатган инсонлар хотираси ҳамиша барҳаёт яшайди”.

1930 йилларда компартия катта сиёсий ўйинларни ишга солиб, бир томондан, миллий кучлар, миллий арбоб ва ходимларни аямай қирғин қилди, иккинчи томондан, советлар томонига ўтганларга умумий авф қилиб, бир оз вақт ўтгач, уларни бирин-кетин қиличдан ўтказиб турди. Совет режими ўзининг ғоясини қабул қилмаган гуруҳ, сиёсий партия, ташкилот ёки уюшмаларни йўқотиш учун уларга турли сиёсий номлар қўйди.

1930 йилларда қатағон қилинган миллий зиёлилар «аксилинкилобий исёнчилар», «халқ душманлари», «чет эл жосуслари», меҳнат мажбуриятини бажармаганлар «зараркунанда», «саботажчи» каби номлар билан аталганлар. Советларнинг оммавий террор сиёсати нафақат Ўзбекистон, балки СССР дея аталмиш улкан империя аҳолиси бошига ҳам мислсиз кулфатлар келтирди. 1937-1938 йилларда ўтказилган оммавий қирғин сиёсати тарихда “катта қирғин” (русча “большой террор”) номини олди. Унинг кўлами олдинги йилларда бўлиб ўтган қирғинлардан кўра катта эди. “Катта қирғин”га 1932 йилдан бошлаб тайёргарлик қўрила бошланди[1]. Сабаби, 1917-1934 йилларда большевиклар партияси синфий душманлари бўлган монархия тарафдорлари, буржуазия вакиллари, савдогарлар, банкирлар, йирик ер эгалари, қулоқлар, руҳонийлар, ўз сиёсатига қарши чиққан зиёлиларни тор-мор қилишга муваффақ бўлган эди. Бундан кейин большевиклар партиясининг етакчилари, бир томондан И.Сталин ва унинг тарафдорлари, иккинчи томондан Л.Троцкий, Каменев, Зиновьев, М.Рютин, Н.Бухарин етакчилик қилган гуруҳ ўртасида жиддий кураш бошланиб кетди.

Мамлакатда оммавий қирғинга тайёргарлик қўриш учун 1934 йил 10 июлда СССР Марказий Ижроия Қўмитаси қарори билан Умумиттифоқ Ички ишлар халқ комиссарлиги (НКВД) ташкил этилади. Шу қарорга асосан, ОГПУ Давлат хавфсизлиги Бош бошқармаси (ГУГБ)га айлантирилди ва НКВД таркибига киритилади. 1936 йил 26 сентябрда СССР Ички ишлар халқ комиссари лавозимига Н.Ежов тайинланади. Бу вазифада у 2 йил ишлади ва юз минглаб одамларни қирғин қилинишида қатнашди. Айнан Ежов бош бўлган даврда НКВД ялпи қирғин қуролига айланади.

Сиёсий бюронинг 1937 йил 2 июлдаги “Советларга қарши унсурлар тўғрисида”ги қарори кенг кўламли қатағон операцияси - “Катта террор”нинг бошланганлигини англатди. 1937-1938 йилларда амалга оширилган қирғин, Сталин давридаги репрессив сиёсатнинг чўққиси бўлди. Бунда дастлаб, 1920-30-йилларнинг бошларида ВЧК-ГПУ-ОГПУ-НКВД органлари томонидан ҳибсга олинган, маълум муддатдан кейин бирор айби йўқлиги учун озод қилинган кишилар 1937-1938 йилларда қайта ҳибсга олинди ва қатағонга дучор қилинди[2]. Бу қирғинда машҳур партия ва давлат арбоблари, олий рутбали ҳарбийлар, хўжалик ходимлари, зиёлилар ва колхозчилар турли айблар билан қамоққа олиниб жиноий жавобгарликка тортилдилар.

1937 йил ёзида Москвада Н.Бухарин қамоққа олинishi билан у билан яқин алоқада бўлган кишилар ялпи қамоққа олина бошландилар. Улар орасида Ўзбекистоннинг

таниқли давлат арбоблари – Ф.Хўжаев, А.Икромов, М.Шермуҳаммедов, А.Каримов ва бошқалар ҳам бор эди. Ўзбекистонда оммавий қатағонлар тўлқини авж олди. Жойларда собиқ давлат арбоблари билан бирга ишлаган, суҳбатда бўлган, маслаҳатини олган, ҳатто уларга хайрихоҳ билдирган кишилар ҳам қамоққа олинди. Ана шундайлардан бири Малик Қаҳҳор эди.

Малик Қаҳҳорнинг 1931-1936 йилларда самарали меҳнат қилиб, вилоятнинг энг ёш раҳбарларидан бири сифатида танилди. 1937 йилда Сурхондарё округ партия қўмитасининг биринчи котиби этиб сайланади. Ўз фаолияти давомида оддий халқни ҳимоя қилди. Одамларни келиб чиқишига қараб суриштирув ўтказилишига қарши чиқди. Оқибатда 1937 йил 2 ноябр кечаси у қамоққа олинди. 2 декабрга қадар давом этган оғир қийноқлардан сўнг Малик Қаҳҳор ўзини “ҳамма айбларимга иқрорман. Бойнинг ўғлиман. Миллионерман. Совет ҳокимиятини ағдармоқчи эдим” деган хужжатга имзо чекиб, 1937 йил 12 декабрида вафот этади[3].

Шерободлик маорифчи, зиёли, ҳуқуқий маданият тарғиботчиси Муродов Холмамат ва унинг ўғли Қурбонмурод 1929 йилда Тожикистонга, Ёвонга кетиб ўша ерда колхоз тузилишида иштирок этишди. Холмамат Ёвонда колхоз раиси, унинг ўғли Қурбонмурод кассир бўлиб ишлади. Муродов Холмамат ўз вақтида Файзулла Хўжаев билан учрашган, унинг маслаҳатларини олган эди. Шунинг ўзи НКВД ходимлари учун етарли бўлди. 1937 йилда Файзулло Хўжаевнинг одами сифатида ҳибсга олиниб, «совет тузумига қарши фаолият юритганлик»да айбланиб, “учлик” қарори билан судсиз отиб ташланди. Унинг ўғли Қурбонмурод ҳам «халқ душмани»нинг ўғли бўлганлиги учун жуда кўп азиятлар чекди[5].

Бойсунлик таниқли давлат арбоби Рамазонов Ҳамронинг (1902-1938) ҳаёти ҳам фожиали якунланган. 1921-1922 йилларда Чоржўй милиция бошлиғи, округ комсомол комитетининг котиби, округ ижроқўм Президиуми аъзоси, кейин округ қасаба союз раиси вазифасида ишлаган. 1925 йилдан партия аъзоси, маълумоти олий, Сталин номидаги Москва саноат академиясини 1934 йилда битириб муҳандис ташкилотчи ва технолог мутахассислигини эгаллаган, инглиз, ўзбек, тожик, рус тилларини билган. Қамоққа олингунга қадар Бутуниттифоқ халқ хўжалиги кенгаши Ўзбекистон текстил тўқув Бирлашмаси Бошқарувчиси ўринбосари бўлиб ишлаган. 1937 йил 20 мартда тўлғизилган шахсий варақасида зиёфат учун, режани бажармагани учун, ишлаб чиқаришда яроқсиз мол чиқаргани учун 1935 йили Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бюроси унга қатъий хайфсан эълон қилгани, партия тозаловидан ўтгани, оилалиги, яшаш манзили Текстил комбинати, Социалистик кўчаси, 2-уй экани қайд этилган. СССР Олий суди Ҳарбий коллегияси сайёр сессиясининг 1938 йил 14 октябрдаги йиғилиши Рамазонов Ҳамроқулни олий жазога ҳукм қилган. Ҳукм ўша кун ижро этилган. Сталин ўлиmidан сўнг унга қўйилган барча айблар бекор қилинган ва оқланган[7].

Сурхондарёлик яна бир давлат арбоби, зиёли, миллий манфаатларни ҳимоя қилган Йўлдош Ирисметовнинг тақдири ҳам қайғули кечди. Таниқли зиёли, халқ маорифи ривожига ҳисса қўшган Йўлдош Ирисметов 1897 йили Чимкент шаҳрида туғилган. Дастлаб темир йўл станциясида юк туширувчи, кейинчалик Чимкент, Каттакўрғон, Қарши, Самарқанд партия ва совет ташкилотларида фаолият кўрсатди. 1929-1930 йилларда Республика Марказий Ижроия қўмитасининг котиби. 1937 йил 2 октябрда эса Сурхондарё вилоят партия қўмитасининг котиби бўлиб ишлаётганда қамоққа олинган. Унинг “Акмал Икромов ҳалол инсон”, деган сўзи НКВД ходимлари учун етарли бўлди. 1938 йил 25 июнида бўлиб ўтган Фарғона вилоят судининг махсус ҳайъати унга Ўзбекистон ССР жиноят кодексининг 63-моддаси (қўпоровчилик ҳаракати) ва 67-моддаси (давлатга қарши жиноятларга молик бўлган ташкилотчилик ҳаракати) билан айб қўйилиб, отувга ҳукм қилинди. Аммо орадан маълум вақт ўтар-ўтмас, СССР Олий судининг ҳарбий ҳайъати И.Ирисметовга нисбатан “мурувват” кўрсатиб, 1938 йил 9 октябрда олий жазони 25 йиллик қамоқ билан алмаштирган[4].

Йўлдош Ирисметовнинг тақдири ҳақида кўп йиллар давомида оила аъзолари учун мавҳум бўлиб қолган эди. Ниҳоят, орадан 16 йил ўтгандан кейингина И.Ирисметовнинг вафоти тўғрисидаги хабар оила аъзоларига жўнатилади. 1955 йил 9 декабрь, Молотов вилояти Соликамс шаҳридан келган СССР Ички ишлар вазирлиги,

АМ -244-сонли почта қутиси, 2969-сонли хатида шундай дейилади: “Шуни хабар қиламизки, Ирисметов Йўлдош 1939 йил 7 январда вафот этган. Шу хусусда маълумот олиш учун турар жойдаги фуқаролик ҳолатларини қайд этиш бўлимига мурожаат этилсин”. Имзо. Таажжубли томони, вафот этганлиги хусусидаги гувоҳномаларда И.Ирисметовнинг юрак хуружидан бандаликни бажо келтиргани маълум этилган. Йўлдош Ирисметов 1958 йил 21 февралда оқланган[4].

Бошланиб кетган йирик террорда сталинчилар ўзларига қарши бўлган кишиларни йўқ қилиш билан бирга қамоқдан чиқиб келган қулоқлар, руҳонийлар, собиқ оқ гвардиячилар, йирик бойлар ва бошқа сиёсий душманларидан ҳам қутулишни режалаштиришди. Шу мақсадда 1937 йил 30 июлда НКВД комиссари Н.Ежовнинг «Собиқ қулоқлар, жиноятчилар ва бошқа аксилсовет унсурларни репрессия қилиш бўйича операция тўғрисида»ги 00447-сонли мутлақо махфий оператив буйруғи чиқарилди. Унга кўра, 1937 йил 5 августидан бошлаб барча республикалар, ўлкалар ва вилоятларда собиқ қулоқлар, фаол аксилсовет унсурлар ва жиноятчиларни қатағон қилиш операцияси ўтказилиши буюрилди. Уларни қўлга олиш ишлари Ўзбекистон, Туркменистон, Тожикистон ва Қирғизистон ССРларда 10 августдан, Ўзоқ Шарқ ва Красноярск ўлкаси ҳамда Шарқий Сибирда 15 августдан бошлаш белгиланди[8].

Қатағон қилинувчи кишилар икки категорияга бўлинди:

1) биринчи категорияга юқорида қайд этилган унсурларнинг энг ашаддийлари кириб, уларни тезлик билан қўлга олиш ва ишлари учлик томонидан кўрилган вақтда отувга ҳукм қилиш;

2) иккинчи категорияга нисбатан фаоллар мансуб бўлиб, уларни қамоққа олиб, 8-10 йил муддатга лагерга жўнатиш, улардан аламзадалари ва ижтимоий хавфли бўлганларни учлик қарори билан худди шу муддатларда қамоққа жўнатиш буюрилган эди[9].

“Темир нарком” номини олган Николай Ежов томонидан чиқарилган 00447-сонли мутлақо махфий оператив буйруққа мувофиқ, 1937 йил 10 августдан 1938 йил 1 январгача бўлган вақтда Ўзбекистон бўйича жами 10700 киши қамоққа олинган, улардан 3613 киши 1-тоифа бўйича отувга, 7087 киши 2-тоифа бўйича 8-10 йил қамоқ жазосига ҳукм қилинган. Бу қатағон қилинганларнинг яқин қариндошларига “халқ душмани”нинг ўғли, қизи, аҳли-аёли, акаси, укаси, қариндоши, дўсти, гумаштаси, думи каби тамғалар қўйилган, ҳар жиҳатдан камситилган, ҳуқуқлари топталган, маънавий хўрланган[7].

НКВДнинг 00447-сонли директиваси ижросини таъминлаш мақсадида Ички ишлар халқ комиссарлигининг Сурхондарё округ бўлими “жуда фаол” ишлади. Оқибатда, Сурхондарёнинг кўпгина асл ўғлонлари қирғин қилинди. Жумладан, 1937 йил 25 октябрда “Учлик”(Апресян– ЎзССР Ички ишлар халқ комиссари, давлат хавфсизлик майори, Сегизбоев –Ўзбекистон ХКС Раиси, Шейндлин – ЎзССР прокурори, Яковлев – ЎзССР НКВДси Давлат хавфсизлик бошқармасининг 8-бўлим бошлиғи) томонидан НКВДнинг Сурхондарё округ бўлими томонидан тақдим этилган жиноий ишлар бўйича 26-сонли баённома тузилади. Унга кўра, 101 кишига ҳукм чиқарилган. Шундан 58 киши отиб ташланган, қолганлари 8-10 йилга қамаб юборилган. 1937 йилнинг 3 ноябрида “Учлик” томонидан қабул қилинган 31-сонли баённомага кўра, сурхондарёликлардан 63 маҳбусга жазо тайинланди. Улардан 51 киши отувга, қолганлари 8-10 йиллик қамоқ жазосига ҳукм қилинди[7]. Уларнинг асосий қисми руҳонийлар эди. Ачинарли томони, улар орасида оилавий (ота ва унинг ўғиллари, ака-укалар) отиб ташланганлари ҳам талайгина бўлган.

Иш шу даражага бориб етдики, ҳатто сургун ёки меҳнат лагерларида жазони ўтаётган кишилар ҳам ҳеч бир асоссиз жазога тортилдилар. Чунончи, 1937 йилнинг 28 сентябрида Украина ССР НКВД сининг Каховка райони бўлими бошлиғи, давлат хавфсизлиги катта лейтенанти Новиков томонидан Тоғаев Абдуалимнинг иши кўриб чиқилади. Тергов ҳужжатида қайд этилишича, Тоғаев Абдуалим 1865 йилда Ўзбекистон ССР, Жарқўрғон районида туғилган, мулла, йирик қулоқ. Украина ССР ЖК 54 — 10, 54 — 11 моддалари бўйича жиноят содир этган. Тоғаев Абдуалим аксилсовет кайфиятида бўлиб, аксилинқилобий миллатчи фашистик тўдани ташкил қилган, унинг раҳбарлиги остида аксилинқилобий ташвиқот олиб борилиб уруш

тўғрисида, совет ҳокимиятининг мағлуб бўлганлиги ва фашизм ҳокимиятининг ўрнатилганлиги ҳақидаги ифвогарликдан иборат сохта хабарларни тарқатиш билан шуғулланган. Тоғаевнинг озодликда юриши тергов ишларига халақит бериши ва унинг қочиб кетишини ҳисобга олиб, УССР ЖПК нинг 143, 145 ва 156-моддаларига асосан Тоғаев Абдуалимни Херсон қамоқхонасига қамоқда ушлаб туришга қарор қилинган. Ушбу қарор Каховка район прокурорига жўнатилган[10].

1937 йилнинг 15 ноябрида НКВДнинг Николаев областидаги Учлик томонидан Тоғаев ва яна 12 нафар ўзбекистонлик руҳоний биринчи категория бўйича ўлим жазосига ҳукм қилиндилар. Уларнинг тўла оқланиши учун кўп йиллар керак бўлди. Ниҳоят, 1974 йил 24 июлда Украина ССР Херсон область судининг Президиуми қуйидаги таркибда: президиум Раиси — В.Ф.Греков президиум аъзолари — Ю.А.Рогценюк, М.Е.Янкова, прокурор В.У.Шутурминский иштирокида область прокурорининг НКВДнинг Николаев областидаги Учлик томонидан 1937 йил 15 ноябрдаги қарорига нисбатан протестни кўриб чиқди. Прокурор келтирган далил ва ҳулосаларга асосланиб, суд 1865 йилда Жарқўрғон районининг Жарқўрғон қишлоғида туғилган, Херсон области Каховка районидаги пахта совхозида яшовчи, миллати ўзбек, деҳқон-қулоқ, ўрта маълумотли, оилали, илгари судланмаган Тоғаев Абдуалимга нисбатан 1937 йил 15 ноябрда чиқарилган қарорни бекор қилди ва жиноят йўқлиги учун ишни тўхтатиш ҳақида У-33-49-сонли қарор қабул қилди. У билан бирга 1937 йил 15 ноябрда отувга ҳукм қилинган қолган 12 нафар ўзбекистонлик ҳам оқланади[10].

Худди шундай қисмат Ҳакимов Мулла Воҳиднинг бошига тушган. У киши 1884 йили Сариосиё тумани Киштут қишлоғида туғилган. Руҳоний ва имом бўлганлиги учун ва 1931 йилда махсус посёлкага сургун қилинган. Қамоққа олинган вақтда колхозчи бўлган. 1937 йил 19 сентябрда қамоққа олинган. Ўз ССР НКВДнинг Сурхондарё округ бўлими тақдим қилган 3639-сонли иш бўйича аксилинқилобий, миллатчи гуруҳ иштирокчиси бўлганликда, гуруҳнинг ноқонуний йиғинларида қатнашганликда, колхозчилар орасида мағлубиятчилик тарғиботи олиб борганликда айбланган. 1937 йил 25 октябрда ЎзССР НКВД қошидаги Учлик йиғилишининг қарори билан отувга ҳукм қилинган[7].

Мустабид тузумнинг яна бир қурбони Камолов Эгамбердидир. У 1892 йилда Наманган вилояти Чуст туманидаги Каркидон қишлоғида туғилган. Камолов Эгамберди руҳоний ва эшон бўлган. 1931 йилда қулоққа тортилган. Термиз тумани Пахтаобод қишлоқ кенгашидаги Сталин номли колхозда яшаган ва шу хўжаликда бригада бошлиғи бўлиб ишлаган. 1937 йил 27 октябрда қамоққа олинган. ЎзССР НКВДнинг Сурхондарё округ бўлими тақдим қилган 12842-сонли иш бўйича колхозчилар ўртасида пахта йиғим теримини барбод қилишга қаратилган аксилинқилобий тарғибот олиб борганликда айбланган. 1937 йил 21 ноябрда ЎзССР НКВД қошидаги Учлик йиғилишининг қарори билан 10 йил муддатга МТЛ қамоғига ҳукм қилинган[10].

Шерободдаги Зараутсой қишлоғидан бўлган Муҳаммадқул жаллоб ўғли домла Раҳмонқул амир даврида Шаҳрисабз мадрасасида ўқиган, беш қишлоқда беш йилча Шеробод бегининг закотчиси бўлиб хизмат қилган. Совет ҳукумати келганда уни колхознинг ҳисобчиси этиб тайинлашган эди. Шу ишда ўн йилдан кўпроқ ишлади. 1938 йилда қамоққа олиниб, роса бир йил Термиз ҳибсхонасида ётади. Аммо, бундай ётишдан кўра қамалганим яхши, деб колхознинг молини ўмардим, хўкизини едим, деган мазмундаги айбдорликни охири бўйнига олади ва олти йилга кесилади[6].

Қамалганларнинг баъзилари илгари миллий-озодлик ҳаракатида қатнашишган эди. Хусусан, Бойсуннинг Дарбанд қишлоғидан бўлган Ғафуров Чоршанби Амир Олимхон замонида қоровулбеги лавозимида ишлаган. 1921 йилда Афғонистонда бўлган. 1928 йилда амир амалдори бўлгани учун ер-мулклари мусодара қилинган. Қулоқ қилинган. 1931 йилда Иброҳимбек қўшинлари сафига қўшилгани учун 3 йилга қамалган. Қамоқдан чиқиб Қашқадарё вилояти Деҳқонобод туманидаги Қўтирбулоқ қишлоғида яшаган. 1937 йил 29 августиде қамоққа олинган. ЎзССР НКВДнинг Қашқадарё округ бўлимининг 5832-сонли иши бўйича Ғоипов ва Дониевлар билан бирга колхоз тузумини ағдариб ташлаш ва эмиграция хусусиятига оид ташвиқот олиб борганликда айбланган. 1937 йил 17 ноябрда ЎзССР НКВД қошидаги Учлик йиғилишининг қарори билан Ғафуров Чоршанби 10 йил муддатга МТЛ қамоғига ҳукм қилинган[7].

Хулоса қиладиган бўлсак, мустабид совет режими 1930 йилларнинг охирига келиб миллий кайфиятдаги зиёлилар, руҳонийлар, ҳофизлар, бахшилар, санъат, адабиёт ходимлари, кўзга кўринган уста-хунармандлар, халқ табobati вакиллари ва юртпарвар кишиларни деярли йўқ қилишга муваффақ бўлди. Қадимги маданият ўрнига янги, пролетар маданияти, коммунистик мафкура ҳукмронлиги ўрнатилди. Одамлар эркин фикрлаш ҳуқуқидан маҳрум этилдилар. Кимки большевиклар ўрнатган чизиқдан салгина ташқарига чиқадиган бўлса, шафқатсизларча жазога тортилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Каримов Н. “Катта қирғин”нинг келиб чиқиш сабаблари ва омиллари. –Тошкент: Фан, 2013. –Б. 21.
2. Ҳасанов Б. Катта қирғиннинг ҳуқуқий ҳужжатлар базаси. –Тошкент, 2014. –Б. 4.
3. Турсунов С., ва бошқалар. Сурхондарё тарих кўзгусида. –Б. 145-146.
4. Турсунов С. Юракда қолган армонлар. Қатагон қурбонлари хотираси абадий. // Давр. Замон. Шахс. 2018 йил.
5. Умаров И., ва бошқалар. Сурхон воҳасида этник тарих ва этномаданий жараёнлар. –Б. 104-105.
6. Холмирзаев А. Шўрчида Қурбон намози. “Бақтрия” газетаси. 2010 йил, 8 октябрь. №19.
7. Шамсуддинов Р. Ўзбекистонда советларнинг қатагон сиёсати ва унинг оқибатлари (Биринчи китоб). – Тошкент: Шарқ, 2012.
8. <https://von-hoffmann.livejournal.com/346017.html>.
9. Россия. XX век. Документы. ГУЛАГ (Главное управление лагерей) 1917-1960. Составители: А.И.Кокурин и В.Н.Петров. Научный редактор В.Н.Шостановский. – Москва: Материк. 2000. –С. 96-98.
10. Репрессия. 1937-1938 годы. Документы и материалы. Выпуск 3. –С. 232, 244, 333.

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА СУРХОН ВОҲАСИДА ТАРИХИЙ- МАДАНИЙ МЕРОСИМИЗНИНГ ИЛМИЙ ЎРГАНИЛИШИ

Рахимов Баҳодир Саидмусаевич,
Термиз давлат университети Жаҳон тарихи
кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди

Аннотация: Ушбу мақолада Сурхондарё воҳасида тарихий маънавий меросларимиз, маданий муассасалар, халқ оғзаки ижоди ва шоир-бахшилар фаолияти тарихи ва уларнинг маънавий тарбия жараёнларидаги аҳамияти таҳлил этилган. Шунингдек, ўтмиш аجدодларимиз маънавий меросининг ёш авлодлар тарбиясидаги ўрни ва аҳамияти масалалари ҳам ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: мутафаккир олимлар, маънавий дунёқараш, урф-одатлар, миллий қадриятлар, фольклор-этнографик санъат, шоир бахшилар, маданий муассасалар.

Аннотация: В данной статье анализируется история нашего историко-духовного наследия, учреждений культуры, народного устного творчества и деятельности поэтов Сурхандарьинского оазиса и их значение в процессах духовного воспитания. Также подчеркивается роль и значение духовного наследия наших предков в воспитании подрастающих поколений.

Ключевые слова: мыслящие ученые, духовное мировоззрение, обычаи, национальные ценности, фольклорно-этнографическое искусство, поэты, учреждения культуры.

Annotation: This article analyzes the history of our historical and spiritual heritage, cultural institutions, folk oral creativity and the activity of poets in the Surkhandarya oasis and their significance in the processes of spiritual education. Also, the role and importance